

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapıları: Malatya Kenti Örneği*

Examination of Late Ottoman and Early Republic Period Public Structures Through the City of Malatya

Fatma Zehra Sarı** , Nur Umar***

Öz

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıl ile birlikte "Batılılaşma" olarak adlandırılan dönem başlamıştır. 19. yüzyılda Tanzimat Dönemi'yle birlikte ise yenileşme hareketleri toplumsal ve idari anlamda etkili bir şekilde görülmüştür. İdari anlamdaki değişimler o zamana kadar görülmeyen postane, hükümet konağı, hapishane gibi işlevlerine uygun yeni yapı tiplerini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti döneminde başlayan değişim anlayışı Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam etmiştir. Konumu itibarıyla kavşak niteliğinde olan Malatya, Batılılaşma Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin taşralarından biridir. Malatya, farklı zamanlarda Diyarbakır ve Ma'mûretü'l-Azîz Vilayetleri'ne bağlı sancak; Cumhuriyet Dönemi'nde ise bir il durumundadır.

Bu çalışmada, günümüz Malatya ili merkezinde yer alan Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi kamu yapılarının mimari özellikleri, koruma durumları ve bu yapıların kentin değişim ve gelişimine etkisi incelenmiştir. 1890 yılından 1940'lı yıllar arasını kapsayan çalışma literatür ve arşiv taraması ile başlamış; alan çalışmasıyla devam etmiştir. Çalışma, Osmanlı Devleti'nde Malatya sancağı olarak anılan günümüz Malatya ilinde kamu yapısı olarak inşa edilen veya kullanılan yapıların ortaya çıkışını bütüncül olarak değerlendirerek mimarlık tarihi, kent tarihi ve mimari koruma alanlarına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Geç Osmanlı Dönemi, Erken Cumhuriyet Dönemi, Mimarlık Tarihi, Mimari Koruma, Malatya, Kamu Yapıları

Abstract

In the 19th century, with the Tanzimat Period, the innovation movements were seen effectively in terms of social and administrative aspects. Changes in the administrative aspects have revealed new building types suitable for their functions such as post offices, government offices, prisons, which were not seen until then. The trend of change that started last period of the Ottoman Empire continued after the establishment of the Republic. Malatya, which is a crossroads in terms of its location, was one of the provinces of the Ottoman Empire during the Westernization Period. Malatya was a sanjak connected to Diyarbakır and Mamuret-ul-Aziz Provinces at different times; in the Republican Period, it became a province.

* Bu makale Adana Alparslan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Programı'nda Dr. Öğr. Üyesi Nur UMAR danışmanlığında Fatma Zehra Sarı tarafından hazırlanmış olan "Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapılarının Malatya İli Örneği Üzerinden İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** **Sorumlu Yazar:** Fatma Zehra Sarı (Doktora Öğrencisi), Eskişehir Teknik Üniveritesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Eskişehir, Türkiye. E-posta: fzehra22@gmail.com ORCID: 0000-0002-0620-5598

*** Nur Umar (Dr. Öğr. Üyesi), Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Adana, Türkiye. E-posta: numar@atu.edu.tr ORCID: 0000-0003-0296-3671

Atf: Sarı, Fatma Zehra, Umar, Nur. "Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapıları: Malatya Kenti Örneği." *Art-Sanat*, 19(2023): 415–445. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2023.19.1132478>

In this study, the architectural features and conservation status of the public buildings of the Late Ottoman and Early Republican Periods in the center of today's Malatya province with the effects of these structures on the change and development of the city were examined. The study started with a literature and archive review and then continued with fieldwork. The study aims to contribute to the fields of architectural history, urban history, and architectural conservation by evaluating the development of public buildings in Malatya city, which was one of the provincial centers of the Ottoman Empire in line with their needs. In addition, the study aimed to provide clear and permanent guidance for other researchers.

Keywords

Late Ottoman Period, Early Republican Period, Architectural History, Architectural Preservation, Malatya, Public Buildings

Extended Summary

Malatya has been one of the gateway points of Anatolia and the Middle East since ancient times with its location. The oldest transportation route in the East is the road that connects to Erzurum via Malatya-Sivas and then to the Caucasus. With the excavations of Zafer Höyük, it has been determined that the history of Malatya goes back to the palaeolithic age. Malatya is home to the Hittites, Medes, Persians, Romans, Byzantines, Islamic Civilizations, Seljuks, Ottoman Empire and finally the Republic of Turkey today.

The Ottoman Empire changed its understanding in the field of zoning, as in many other areas with the Westernization Period. This new understanding started to be applied in the late period buildings and structures with different functions were produced. These structures, on the other hand, brought about transformations in the urban structure. The understanding of change, which started in the Ottoman Empire Period, continued after the establishment of the Republic.

Although studies on the evaluation of late Ottoman and Early Republican public buildings have increased in recent years, they are insufficient in terms of Anatolian examples. As a result of the literature review, it was determined that the architectural research of Malatya was made on civil and religious architecture; It has been determined that Malatya has not been studied enough in terms of public structures yet. Apart from these, although the sanjaks of Diyarbakir and Mâmüret-ül Aziz provinces, to which the Malatya sanjak was affiliated in different periods of the Ottoman Empire, were investigated in terms of public structures; Malatya sanjak has not been studied in this context. These identified deficiencies revealed the necessity of the study.

The examples of the public buildings of the Late Ottoman and Early Republican Periods in Anatolia showed themselves more plainly than the examples in Istanbul. Traces of successful plain examples of Late Ottoman and Early Republican Architecture can be found in Malatya as well. The place and importance of public buildings in Ottoman architecture, which were built and designed in the Malatya sanjak in this period; how the architectural understanding of the newly established state ma-

nifests itself in the buildings have determined the fiction of the study. The effects of the changes and transformations that occurred within the scope of the study on the administrative structure and the reflections of these effects on the architecture were examined. In addition, the place and importance of Malatya examples of public buildings that emerged as a result of these changes in Ottoman architecture determined the course of the study. The research aims to examine the architectural features of the public buildings in Malatya in terms of plan, facade, decoration, style, construction technique and preservation status, as other researchers contribute.

In the study, the public buildings in today's Malatya province, which started with the Tanzimat Period and continued in the newly established state, were tried to be introduced in general. The post-Tanzimat development of public structures and their place in the newly established state are generally stated. The thesis includes the public buildings built between 1890-1940 and the public buildings in the districts were tried to be determined. By specifying the architectural features of the buildings, their place and importance in Ottoman Architecture and National Architecture were tried to be explained.

The study was generally completed in three stages. In the first stage, books published by Malatya Governorate, Malatya Municipality, Provincial Directorate of Culture and Tourism, and books, articles and unpublished theses published on Late Ottoman Architecture and National Architecture were collected and a resource search was conducted. In the second stage, the structures within the scope of the study were determined in situ. Some of the aforementioned structures have been registered and their prepared projects have been obtained from the Sivas Cultural Heritage Preservation Regional Board Directorate, the structures have been checked over the drawings and corrections have been made. The surveys of the buildings whose projects could not be reached were removed. General and detailed photographs of the buildings within the scope of the study were taken and detailed descriptions were made. In addition, oral interviews were conducted with the historical witnesses of the buildings and the on-site examination phase was completed. In the last stage of the study, all the data obtained were organized within the framework of a plan.

Considering the data obtained, the architecture and preservation status of the buildings were analyzed. In line with this deficiency identified in the literature, it is aimed to give the city a historical identity.

The public buildings identified within the scope of the study were generally built in the Centre of the city close to each other. Late Ottoman Period structures were built with masonry/masonry construction technique and Republican Period structures were built as reinforced concrete. The buildings are mostly two-storey and have a rectangular plan scheme. The buildings within the scope of the study have symmetrical facades

according to the entrance axis, and the Ottoman Period buildings are neoclassical style; On the other hand, the rational-functionalist understanding is dominant in the structures of the Republican Period. Between 1890-1940, 14 public buildings were identified in Malatya, 7 of which have survived to the present day. The structures that have survived to the present day have been able to preserve their originality in terms of general plan, facade, and construction technique.

The public buildings that have survived in the province of Malatya are important examples of the countryside in terms of showing their periodic characteristics. Preservation of buildings and transferring them to future generations is of great importance in terms of urban identity and memory. Through public structures, the city of Malatya has developed in an orderly manner. For Malatya, which started with the Late Ottoman Period and continued with the Republic Period, the urban identity was provided by public buildings. The study will help to evaluate public buildings holistically. It will be beneficial for future studies in terms of the evaluation of public buildings.

Giriş

17. yüzyıldan itibaren siyasi olarak gerileyen Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda yaşanan Fransız ve Sanayi Devrimi sonucu iktisadi ve sosyal alanlarda gelişen Avrupa karşısında yetersizleşmiş ve reform hareketleri yapmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin her basamağında görülen bozulmalar, devlet adamlarının tutumları, hukukta birliğin olmayışı ve Fransız devrimiyle ortaya çıkan milliyetçilik akımı halkın devlete olan güvenini sarsmıştır¹. Ortaya çıkan otorite boşluğunu düzeltmek için can, mal, namus, vergi, askerlik gibi toplumsal konuları içeren Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir².

Siyasi, askerî ve iktisadi alanlarda Batılılaşma süreci beraberinde kültürel, sanatsal ve toplumsal değişimleri de getirmiştir. Batılılaşma olarak adlandırılan modernleşmenin başlangıcı Lale Devriyle ilişkilendirilmekle birlikte aslen Tanzimat ile yerleşmiştir³. Tanzimat Dönemi, askeriye, siyasete, bilim ve eğitim alanına ve toplumsal hayata yeni kavramlar, gereksinimler, adetler ve kurumlar getirmiştir. Bu yenilikler mimari anlayışa da yansımış ve o döneme kadar ihtiyaç duyulmayan yeni yapı tipleri ortaya çıkarmıştır⁴. Lale Devri ile başlayan ve Tanzimat ile bütün kurum kuruluşlarda yeni düzenlemeler yapılan Batılılaşma Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nde o döneme kadar olmayan yapı tipleri görülmeye başlanmıştır⁵.

Batılılaşma Dönemi'nde simetrik planlama anlayışı ve koridor boyunca sıralanan hacimler ile yapının köşelerinin vurgulandığı kütle düzenlemeleri kullanılmıştır. Yapılarda işlevsel çeşitliliğe rağmen, planlamada değişkenlik söz konusu olmamıştır. Ayrıca yapılarda sadece fonksiyon yeni olmayıp yeni yapı malzemeleri, yapım teknikleri, plan anlayışı ve mimari üslupları da kullanılmıştır⁶.

Osmanlı Devleti 18. yüzyıldan itibaren klasik mimari anlayışından uzaklaşarak yeni bir mimari yaklaşım oluşturulmuştur. Klasik Osmanlı kentlerinde kamu görevlileri geleneksel yapıları kiralayıp bu yapılarda hizmetlerine devam etmişlerdir⁷. 19. yüzyıldan itibaren özel bir mimari üsluba sahip, kâgir, gösterişli kamu yapıları inşa edilerek devletin otoritesi yapılar aracılığı ile hissettirilmiştir. Yeni ve farklı işlevli yapıların inşa edilmesi ile kent yapısında modernleşme ve dönüşüm görülmeye baş-

1. Gevher Acar, "Tanzimat Dönemi Fikir ve Düşünce Hayatının Mimari Alana Yansması" (Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2000), 1.
2. Nurcan Yazıcı, "Osmanlılar'da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı" (Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007), 4.
3. Yazıcı, "Osmanlılar'da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı", 3.
4. Acar, "Tanzimat Dönemi Fikir ve Düşünce Hayatının Mimari Alana Yansması", 96.
5. Alidost Ertuğrul, "XIX Yüzyılda Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7/13 (2009), 295.
6. Ertuğrul, "XIX Yüzyılda Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri", 303-304.
7. İlber Ortaylı, "Söyleşi: Osmanlı'dan Bugüne Hükümet Konakları", *Mimarlık Dergisi* 203 (1984), 3.

lanmıştır⁸. Bu süreçte yeni inşa edilen yapılarla birlikte “Neoklasik” üslup Osmanlı Devleti’nde görünür olmuştur.

Neo-klasik üslubun temelini Yunan, Roma ve Rönesans yapıları oluşturmaktadır. Cephelerde Antik Yunan anlayışını yeniden canlandırılmayı amaç edinen üslup 19. yüzyıl sonuyla birlikte Osmanlı mimarisinde görülmeye başlanmıştır. Özellikle ana cephede klasik sütun, formlar ve sade çizgileri ön planda tutulmuştur. Gereksiz detaylara yer vermeden sade kompozisyonlarla eserler ortaya çıkarmak ve Neoklasik anlayışta dengeli, sade ve simetrik binalar tasarlamak hedeflenmiştir.

Osmanlı Devleti 20. yüzyıldan itibaren Batılılaşma ile amaçladığı çözümü bulamayınca yeni bir arayışa girmiş ve doğu anlayışlarını benimsenmiştir. Devletin yöneticileri ve önde gelenleri Osmanlıcılık, Ümmetçilik ve Türkçülük gibi yeni düşünce sistemlerini savunmuş ve mimariye yansıyan yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır. Nitekim II. Meşrutiyet’ten sonra İttihat ve Terakki Fırkası’nın etkisiyle öze dönüş akımı olan Türkçülük benimsenmiştir⁹. Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam eden akım kendini mimaride de göstermiştir.

Milli Mimarlık (Türk Neoklasığı) olarak nitelendirilen üslup özellikle 1900-1930 yılları arasında etkin bir biçimde görülmüştür. Batı’nın etkisinden kurtulmanın ancak ulusal öğeleri bütünleştirilerek mümkün olacağını düşünen dönemin mimarları, eski mimari öğeleri yeniden ortaya çıkaracak tasarımlar kullanmışlardır. Bu bağlamda Anadolu Türk mimarisinin öğelerinden taç kapı, mukarnaslar, çini süslemeler, sivri kemer, ikiz/üçüz pencere, geniş saçaklar işlevsellikten çok biçimsel olarak kullanılmıştır¹⁰. Milli Mimarlık anlayışında katlar özelinde kullanılan farklı Osmanlı ve Selçuklu kemerleri, cephelerde yatay ve düşey silmeler dışarı taşırılan bölümler, vurgulu girişler ve dikkat çekici giriş cephesi, cephelerde kullanılan çini motifleri, köşelerde yer alan çatı seviyesinin üstünde bitirilen kuleler, uzun ve geniş saçaklar, ahşap ya da çelik makaslı kırma çatılar görülmektedir. Yapı malzemesi olarak genellikle kesme taş kullanılmaktadır. Bunun yanında, bazı yapıların cephelerinde sıva ile kesme taş görünümü verilmiştir¹¹.

İşlevsel mimarlığa geçiş süreci olarak nitelendirilen rasyonel-fonksiyoncu mimari anlayışın temeli, ulusal mimarlık akımına karşı, anıtsal ve sembolik sorunların dışındaki problemlere de çözüm aramaktır. Bu dönemde tasarlanan yapılarda görülen

8 Çağrı Güntan, “II. Abdülhamit Döneminde İmparatorluk İmajının Kamu Yapıları Aracılığı ile Osmanlı Kentine Yansıtılması” (Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2007), 40.

9 Umut Devrim Genç, “Ege Bölgesi’ndeki Tarihi Banka Yapıları (1915-1930)” (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2001), 13.

10 Betül Özcan, “Ankara Anafartalar Caddesi ve Çevresindeki Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Yapıları” (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2002), 3.

11 Ayşe Durukan Kopuz, “Cumhuriyet Döneminde Mimarlık Akımları ve Adana’daki Yansımaları” (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 1999), 20.

mimari anlayışın temel ilkeleri, *ekonomik olması, doğru ve yerinde malzeme kullanılması, fonksiyonu takip eden biçimlenme anlayışına sahip olması, sade-süsüz ve işlevsel olmasıdır*¹².

1930'lu yılların başında Avrupa'da kübist akım önemli bir yer tutmuştur. Ülkemizde rasyonel-fonksiyoncu mimarlıkla birlikte kübist anlayış da kendine uygulama alanı bulmuştur. 1940'lı yıllara kadar süren bu akımın temel ilkeleri şunlardır: *koyu-kaba sıva, köşe pencereler, büyük camların olduğu cepheler, birbiri içine geçmiş düzgün geometriler, kütlede kübik şekillenme, yapıya geçirilmiş yarım silindir öğeler ve betonarme iskelet*¹³.

1. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Malatya İli Kamu Yapıları

1392 yılında Yıldırım Bayezid'in fethiyle Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren Malatya, Ankara Savaşı sonrasında tekrar Memlûklü idaresine geçmiş, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır¹⁴. Malatya, 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle sınır kenti özelliğini yitirmiştir. Osmanlı idaresi altındayken Malatya, zaman zaman ayaklanmalara şahit olsa da huzurlu bir yönetim içerisinde olmuştur. Malatya, 17. yüzyılın ilk yarısında genellikle Osmanlı Devleti'nin doğudaki siyasi-askerî girişimleri için bir konaklama mekânı olmuştur¹⁵.

Malatya, Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde Maraş eyaletine bağlı bir (liva) sancaktır. 1847 yılındaki idari ayrılma sonucunda Malatya sancağı Harput eyaletine bağlanmıştır. 1867 yılında yayımlanan Vilayet Nizamnamesi ile Malatya, Diyarbakır Vilayeti'nin Ma'mûretü'l-Azîz Sancağına bağlı bir kazaya çevrilmiştir. 1877 yılı devlet salnamesine göre ise Malatya, Diyarbakır vilayetine bağlı bir sancaktır. 1892 devlet salnamesinde ise Malatya sancağının Diyarbakır vilayetinden alınarak Ma'mûretü'l-Azîz vilayetine bağlandığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde "Müstakil Mutasarrıflık" olan Malatya, söz konusu durumunu 1924 yılına kadar korumuştur. Kurtuluş savaşı sırasında yabancı işgaline uğramayan ender kentlerden biri olan Malatya, cumhuriyetin ilanından sonra il olmuştur¹⁶.

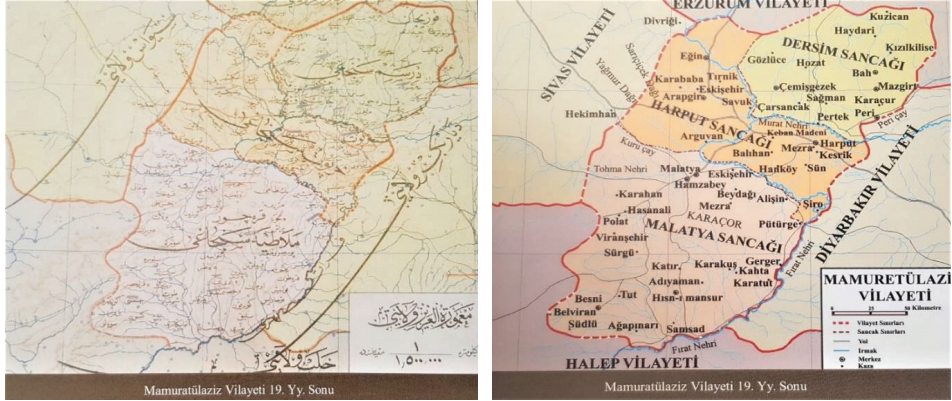
12 Durukan Kopuz, "Cumhuriyet Döneminde Mimarlık Akımları ve Adana'daki Yansımaları", 26.

13 Durukan Kopuz, "Cumhuriyet Döneminde Mimarlık Akımları ve Adana'daki Yansımaları", 29.

14 İsmail Aytaç, "Malatya ve Yöresindeki Türk-İslam Dönemi Yapıları" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998), 9.

15 Gökür Gögebakan, "Malatya", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 27 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 470.

16 Malatya Kültür Envanterleri (Malatya: TC. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012), 29.

G. 1: 19. yüzyılın sonlarında Ma'muretü'l-Aziz Vilayeti (Köçer, Babuçoğlu ve Eroğlu, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Mamuretülâziz (1869-1907)*, 54)

Çalışma üç aşamalı bir yöntem izlenerek yapılmıştır. Birinci aşamada literatür ve arşiv taraması yapılmıştır. Çalışmasının ikinci aşamasında söz konusu yapıların rö-löveleri çıkarılmış, genel ve detay fotoğrafları çekilmiş ve ayrıntılı tanımlamaları yapılmıştır. Bazı yapıları tescillenmesi sebebiyle hazırlanan projeleri Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden alınmış, yapılar çizimler üzerinden kontrol edilmiştir. Üçüncü aşamada ise elde edilen bütün veriler bir plan çerçevesinde düzenlenmiştir.

Araştırma sonucunda Malatya ili merkezinde günümüze ulaşan 6 kamu yapısı ve günümüze ulaşmayan 7 yapı tespit edilmiştir. Tespit edilen yapıların 9 tanesinin Geç Osmanlı Dönemi; 4 tanesinin Erken Cumhuriyet Dönemi yapısı olduğu anlaşılmıştır.

2. Günümüzde Mevcut Olan Geç Osmanlı Dönemi Kamu Yapıları Malatya Askerlik Şubesi Binası (Malatya Kent Müzesi)

Konumu ve Tarihi: Malatya ilinin Battalgazi ilçesi, Saray Mahallesi'nde Hastane Caddesi ile Kışla Caddesi'nin kesiştiği alanda bulunan ve 19. yüzyılın sonlarında, II. Abdülhamid Dönemi'nde inşa edilen yapı, Malatya ilinin en eski tarihli kamu yapısıdır. Yapının inşa tarihi tescil fişinde¹⁷ ve *Malatya Kültür Envanteri* kitabında¹⁸ 1893 olarak belirtilmiştir. Abdullah Şevki Duymaz doktora tezinde yapının II. Abdülhamid Dönemi'nde askerlik şubesi olarak kullanıldığını ifade etmiştir¹⁹. Bununla birlikte Malatya sancağına ait arşiv belgelerinde 1893 yılında bir askerî binanın inşasına ait bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak H 1306 [M 1889] yılında halkın desteğiyle bir kışla

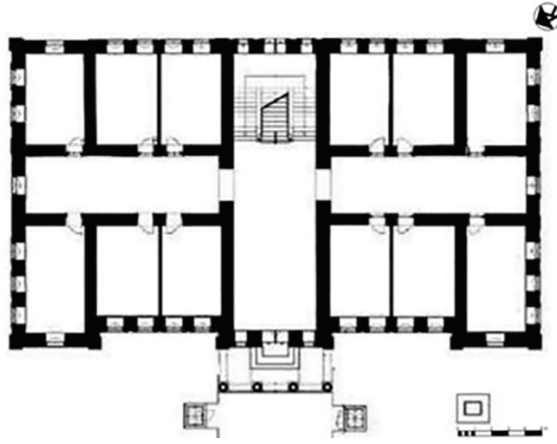
17 Sivas Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Tescil Fişi Envanter No: 44.00.1.3

18 Malatya Valiliği, *Malatya Kültür Envanterleri*, 84.

19 Abdullah Şevki Duymaz, "II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)" (Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2003), 196.

inşasına başlandığını dair bir belge mevcuttur²⁰. Öte yandan *Malatya 1830-1919* eserinde Adnan Işık, *H 1312/M 1894-1895 Mamurat-ül Aziz Salnamesi*'nde 1894-1895 yılları arasında söz konusu yapının bulunduğu alanda bir askerî kışlanın varlığından, *H 1325/M 1907 Ma'mûretü'l-Aziz Salnamesi*'nde kentte bir nizamiye ve redif kışlasının inşa edildiğinden bahsedildiğini belirtmektedir²¹. Muzaffer Yılmaz çalışmasında kesin olmamakla birlikte 1891 yılında Malatya'da bir kışlanın var olduğunu, yapının redif kışlasına bağlı bir askerlik dairesi olabileceğini ve 1893-1899 yılları arasında inşa edilmiş olabileceğini dile getirmiştir²².

Plan Özellikleri: Yapı zemin+1 kat olarak aynı plan şemasıyla inşa edilmiştir. Dıştan dikdörtgen, içten ise haçvari plan şemasına sahip yapının girişi ortadandır²³. Yaklaşık olarak 19x32 m boyutlarında olan yapının köşelerinde ve giriş kısmında dışarı taşırılarak elde edilen kademelendirme bulunmaktadır. Ana cephesi kuzeybatı olan yapı, kuzeydoğu-güneybatı ve kuzeybatı-güneydoğu akslarında kesişen iki ana koridor çevresinde yer alan dikdörtgen mekânlardan oluşmaktadır.

G. 2: Malatya Askerlik Şubesi Binası Zemin Kat Planı (Malatya Büyükşehir Belediyesi KUDEB arşivinden düzenlenmiştir.)

Cephe Özellikleri: Yaklaşık 32 m genişlikte giriş aksına göre simetrik olan yapının ana cephesi neoklasik üsluba sahiptir. Yapıya zemin katta dört sütunlu giriş revakının altında yer alan dört basamakla ulaşılan kemerli girişten girilmektedir. İki parçalı sütunlar birinci katın ortasında yer alan balkonu taşımaktadır. Zemin+1 kattan oluşan yapının zemin ve birinci katı, yaklaşık 4 m yüksekliktedir. Yapının toplam yüksekliği ise 11 m'dir. Cephelerde köşe pilastrları, kat geçişleri ile kapı-pencere lento ve söve-

20 BOA, DH.MKT. nr. 1586/5, 19/5/1306 [M 1889].

21 Adnan Işık, *Malatya 1830-1919* (İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 1998), 617.

22 Muzaffer Yılmaz, "Malatya Askerlik Şubesi Binası", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 20 (2018), 404.

23 Yılmaz, "Malatya Askerlik Şubesi Binası", 401.

leri silmelidir. Girişte kapının iki yanındaki ve birinci kat balkon kapısının iki yanında bulunan pencereler ile köşelerdeki çıkıntılarda bulunan pencereler yarım daire, diğer bütün pencereler basık kemerlidir. Yapının kuzeydoğu ve güneybatı cepheleri benzerdir ve her iki katta da basık kemerli beşer pencere yer almaktadır.

G. 3: Askerlik Şubesi (Kent Müzesi) Giriş Cephesi (Sarı, 2019)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kâgir olarak inşa edilen yapının beden duvarları düzgün kesme taş ve kabayonu taş malzemedir. Yapının kalın duvarları 80 cm taş kâgir, ince duvarları ise ahşap çatma hımmıştır. Yapı Marsilya kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür.

Korunmuşluk Durumu: 1947 yılında ilk, 1997 yılında ikinci restorasyonunu geçiren yapının son restorasyonu ise 2018-2019 yılları arasında yapılmıştır. Son restorasyon ile yapı özgün hâline en yakın düzene çevrilmiştir. Kent hafızası için önemli bir yapı olan Askerlik Şubesi binasının günümüzde kent müzesi kullanılmaktadır.

Derme İlkokul Kapısı

Konumu ve Tarihi: Battalgazi ilçesi, Cevheriye Mahallesi'nde bulunan kapı, 1976'da inşa edilen Derme İlkokuluna Eski Malatya'da bulunan Çingene Han'dan getirilmiştir²⁴. Kapının taşları numaralandırılarak sökülmüş ve aslına uygun olarak yeni yerinde yapılmıştır²⁵. Kapının mimari çağı, Geç Osmanlı Dönemi'dir. Kapı taç kapıların anıtsal görünümünü yansıtmaktadır.

Boyut: Derme İlkokulu kapısı okulun kuzeye bakan bahçe duvarı arasında yer almaktadır. İç tarafta 2,10x3,50 m ölçülerinde kapı açıklığına sahip olan kapı 4,50x4,00 m ölçülerindedir. Kapı açıklığında günümüzde demir kapı yer almaktadır.

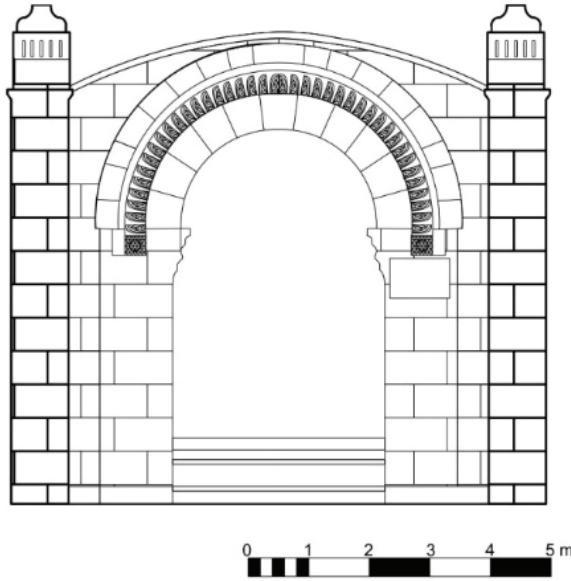
24 Göknur Gögebakan, *Fotoğraflarla Geçmişte Malatya* (Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları 2004), 79.

25 "Derme Okul Kapısı" erişim 4 Kasım 2021, https://derme.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/44/01/638921/dosyalar/2019_07/19111323_OKULUMUZ_HAKKINDA_1.pdf

Cephe Özellikleri: Kapı açıklığının üzeri kemerle örülmüştür. Kemerin üst tarafında bordür şeklinde süslemeler yer almaktadır. Yapı kemerin üzeri ise tonuzumsu bir biçimde kapatılmıştır. Tarihî kapının kapı açıklığının iç yan duvarlarında kapının üst doğrultusuna doğru sütün başı tarzında çıkmalar yapılmış mukarnas²⁶ süslemeler bulunmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Tamamen kesme taşlardan yığma yapım tekniği ile inşa edilen taç kapının yanları burç biçimde dışarı taşırılmıştır.

Korunmuşluk Durumu: Günümüzde kapının caddeye bakan tarafında seyyar satıcıların ve elektrik trafosunun varlığı koruma açısından sorun teşkil etmekte ve kapının anıtsal görünümünü kapatmaktadır. Ancak kapının genel korunmuşluk durumunun iyi olduğu görülmektedir.

G. 4: Derme İlkokulu Kapısı Görünüşü (Sarı, 2020)

26 Mukarnas, İslam sanatı motiflerine özgü üç boyutlu dekoratif ve/veya yapısal bir mimari öğedir. Kademe-
li petek görünümlü niş dizilerinden (hücre katmanlarından) oluşan mukarnas, kubbeler, kemerler, sütun
başlıkları, nişler, taçkapılar, minare şerefesi, sokak köşeleri, mezar taşları, çeşmeler, tonozlar, frizler, vb.
gibi yerlerde geçiş bölgeleri için kullanılır. Yasser Dallah ve Bahattin Yaman, “Erken Osmanlı Mimarisinde
Kullanılan Mukarnas Biçimleri (İznik, Bursa, Edirne)” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dergisi* 42 (2019), 76.

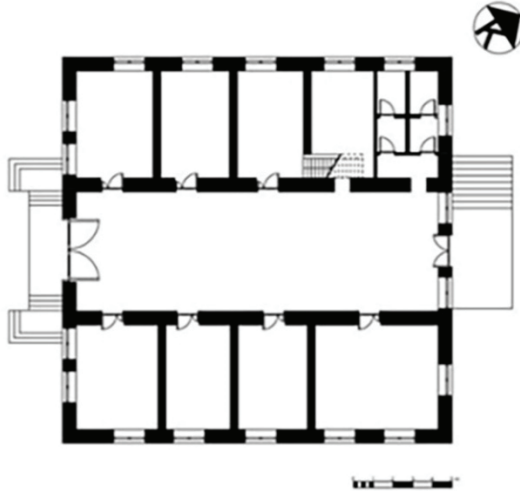

G. 5: Derme İlkokulu Kapısı Önünde Duran Seyyar Satıcılar (Sarı, 2019)

Atatürk Evi

Konumu ve Tarihi: Malatya ili, Merkez ilçesi, Hüseyinbey Mahallesi’de bulunan yapı 19. yüzyıl sonunda inşa edilmiştir. Halkevi olarak inşa edilen yapı sonraki dönemde Halk Eğitim Merkezi olarak kullanılmıştır. Yapının günümüzdeki işlevi müze- dir. Yapı, Atatürk’ün Malatya’yı ziyaretlerinde burayı kullanması sebebiyle Atatürk Evi Müzesi olarak adlandırılmıştır.

Plan Özellikleri: Kare plan şemasına sahip olan yapı bodrum+1 katlıdır. Yapının zemin katı ortada yer alan ön cepheye paralel olarak dikdörtgen bir holün iki yanına sıralanmış odalardan oluşmaktadır. Yapının bodrumuna ise dışarıdan girilmektedir.

G. 6: Atatürk Evi Müzesi Planı (Sarı, 2020)

Cephe Özellikleri: Yapının ana cephesi Atatürk Bulvarı üzerinde yer almaktadır. Cephenin ortasında bulunan ve merdivenle ulaşılan geniş kapıdan yapıya girilmektedir. Yapının giriş portalı, yan duvarlara göre yükseltilerek hem anıtsal bir görünüm kazandırılmış hem de giriş vurgulanmıştır. Kapı açıklığı sivri kemerlidir. Yapının cephelelerinde sivri kemerli pencereler sıralanmıştır.

Yapım Tekniği ve Malzeme: Kesme taştan yığma yapının iç kısmındaki ana bölmeler kesme taşla, oda bölmeleri ve tavanı ise kâgir olarak inşa edilmiştir. Yapının üzeri sonradan çatı ile örtülmüştür. Sade ve simetrik olan yapıda süsleme elamanı bulunmamakla birlikte giriş portalının üst köşesindeki kıvrımlar süsleme elamanı olarak nitelendirilebilir.

Korunmuşluk Durumu: Yapının özgün işlevi değiştirilmiştir. Yapı, günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Ancak yapı, plan-cephe düzeni bakımından değerlendirildiğinde özgünlüğünü büyük oranda korumaktadır. Tescilli yapının günümüzde bazı taşlarında kararmalar ve aşınmalar mevcuttur. Yapıya sonradan eklenen tuvalet bölümü pencereleri, içten kapatılmış olmasına rağmen cephede belli olmadığı için cephe düzeni bozulmamıştır.

G. 7: Atatürk Evi Binası Giriş Cephesi (Sarı, 2019)

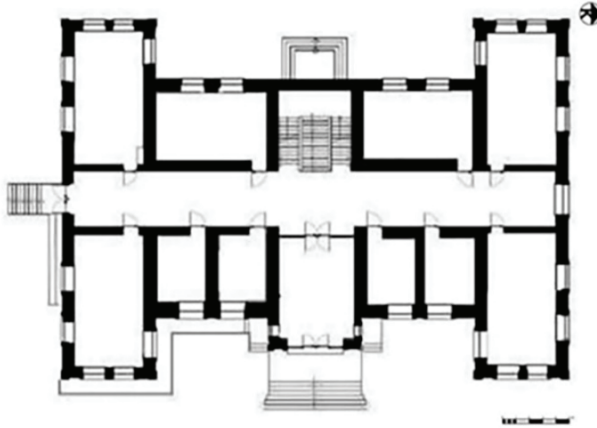
3. Günümüzde Mevcut Olan Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapıları Gazi İlköğretim Okulu

Konumu ve Tarihi: Battalgazi İlçesi, Saray Mahallesi'nde yer alan okulun yapım tarihi ve banisi hakkında kitabe bulunmamakla beraber Sivas Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivinde yer alan belgelerde ve *Malatya Kültür Envanteri* kitabında yapım tarihi olarak 1933 yazmaktadır²⁷. Binanın yapım tarihi hakkında Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi devlet arşivlerinde herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Bununla

27 Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 28.02.2019 Tarihli ve 5015 Sayılı Belge Eki ve Envanter No: 44.09.12 -Malatya Valiliği, Malatya Kültür Envanterleri 2014, 82.

birlikte okul binasının olduğu yerde bir Ordu Karargahı Alay Binası ve Topçu Kışlası işleviyle kullanılan bir yapının varlığı, 1909-1914 yılları arasında Askeri Sevkiyat Kışlası olarak kullanıldığı ve 1914 yılında mahalle mektebi işlevi gördüğüne ilişkin bilgiler mevcuttur²⁸. Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşiv belgelerinde rastlanılan bilgiye göre Cumhuriyetin 10. yılı münasebetiyle her ilde özellikle mimarisiyle diğer okullardan farklı bir okul açılması istenmiştir²⁹. Günümüzde okul binasının bulunduğu yerde, geçmişte tek katlı ve kerpiç malzemeli askerî mühimmat deposunun bulunduğu bilinmektedir³⁰. yapının kesme taş olan temeli bırakılarak kerpiç olan kısmını yıktırılmış ve bu temelin üzerine Gazi İlkokulu yapılmıştır. “Taş Mektep” adıyla kullanılan okulun adı, Gazi Mustafa Kemal’in 1937 yılında Malatya’ya ikinci gelişi anısına “Gazi İlkokulu” olarak değiştirilmiştir³¹.

Plan Özellikleri: Dikdörtgen planlı bodrum+2 katlı yapı, 40x25 m boyutundadır. Giriş aksına göre simetrik olan yapının girişi doğu cephesindedir ve kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir. Yanının ön ve arka cephelerinde yanlardan 4,15 m, ön cephenin ortasından 2,45 m ileriye doğru çıkma yapılmıştır. Yapıya 4 m boyutunda camekânlı çift kanatlı ahşap kapıdan girilmekte olup kapı geniş bir antreye açılmaktadır. Giriş antresinin karşısında bodrum ve 1. kata ulaşımı sağlayan merdiven bulunmaktadır. Zemin ve 1. katta lineer koridorlarla sınıflara ulaşım sağlamaktadır. Her iki katta da yatay ve düşey eksenlere göre birbirinin simetriği mekânlar yer almaktadır. Bodrum kattan iki basamakla arka bahçeye çıkan kapıya ulaşılmaktadır.

G. 8: Gazi İlköğretim Okulu Zemin Kat Planı (Gazi İlköğretim Okulu arşivinden düzenlenmiştir)

28 Şuayip Çelemeoğlu ve Alper Atıcı, “Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Yapılarına Bir Örnek: Malatya Gazi İlkokulu”, *Anasay* 15 (2021), 129.

29 Sivas Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, Dosya No: 44-00-15.

30 Hasan Demirbağ ve Fahrettin Fırat, *Medeniyetin Beşiği Malatya* (İstanbul: Malatya Kitaplığı Yayınları,2013), 178.

31 Şuayip Çelemeoğlu ve Alper Atıcı, “Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Yapılarına Bir Örnek: Malatya Gazi İlkokulu”, *Anasay* 15 (2021), 129.

Cephe Özellikleri: Yapı giriş aksına göre simetrik cephe düzenine sahiptir. Cephelelerinde kesme taş ve moloz taş kullanılan yapının ön cephesi tamamen kesme taşlarla kaplanmış olup diğer cepheleri moloz taştır. Yapının moloz taş olan yan ve arka cephelerinde ise pencere ve kapı kenarları kesme taş sövelidir. Yapının zemin kat pencereleri basık, birinci kat pencereleri sivri kemerlidir. Bodrum katın kareye benzer basık kemerli küçük pencereleri bulunmaktadır. Basık kemerli giriş kapısının üzerinde sonradan yapılan bir balkon ve bu balkona ulaşmayı sağlayan sivri kemerli camekân yer almaktadır.

G. 9: Gazi İlköğretim Okulu Giriş Cephesi (Sarı, 2019)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Yapı kesme ve moloz taş ile yığma yapım tekniğiyle iç duvarları ise kâgir olarak inşa edilmiştir. Kıрма çatılı yapının üzeri kiremit çatı ile örtülmüştür. Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarının özelliği olan işlevsellik bu yapı da görülmektedir. Yapı sade, düzenli ve simetrik bir anlayışa sahiptir. Yapının sivri ve basık kemerli pencere ve kapıları, katlar arasında bulunan silmeler yapıya mimari bir estetik kazandırmakta ve dönemin mimari üslubu olan milli mimarlık anlayışını yansıtmaktadır.

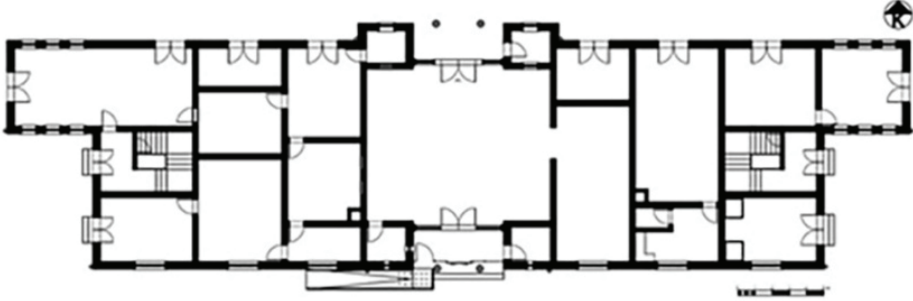
Korunmuşluk Durumu: Yapı günümüzde de özgün işleviyle kullanılmaktadır. Yapıya uygulanan müdahaleler özgünlüğünü yitirecek kadar olmayıp zemin kattaki bazı sınıflar ihtiyaç doğrultusunda kâgirle bölünerek idari kısımlar yapılmış ve birinci katta balkona açılan antre yeni bir mekâna dönüştürülmüştür. Ancak yapının plan şeması büyük ölçüde okunabilmektedir. Yapıya 1988 yılında restorasyon uygulanmıştır. Ayrıca yapı, 2001, 2003, 2019 yıllarında çeşitli onarımlardan geçirilmiştir³². Yapının durumu genel olarak iyi olmakla birlikte zemin döşemelerinin parke ve seramikle kaplanması malzeme açısından özgünlüğün yitirilmesine sebep olmuştur.

32 Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi, Dosya No:44-00-15.

Malatya Merkez Gar Binası

Konumu ve Tarihi: Malatya ili, Yeşilyurt ilçesi İnönü Mahallesi'nde yer alan yapı doğu-batı doğrultusunda demir yoluna paralel olarak 1931 yılında inşa edilmiştir.

Plan Özellikleri: Bodrum+2 kattan oluşan yapı, dikdörtgen planlıdır. Zemin kat idari bölümler ve yolcular için, üst kat ise lojman olarak düzenlenmiştir. Yapının zemin katı üç bölümlüdür. Orta bölüm giriş holü, yan mekânlar ise giriş bölümüne bağlı bekleme salonu ve idari birimlerden oluşmaktadır.

G. 10: Malatya Merkez Gar Binası Zemin Kat Planı (TCDD 5. Bölge Müdürlüğü arşivinden düzenlenmiştir)

Cephe Özellikleri: Yapının cepheleri beton ile sıvanmış ve boyalıdır. Orta kısmı yanlara göre yüksek ve içeri çekilmiştir. Yapıya uygulanan bu hareketlilikle giriş vurgulanmıştır. Cephelerde yer alan katlar arası silmeler ve kapı-pencere silmeleri cepheye hareket kazandırmıştır. Ray hattının bulunduğu cephede de giriş kısmı içeri çekilmiştir. İki giriş cephesinde giriş revakları ikişer mermer sütuna oturtulmuştur.

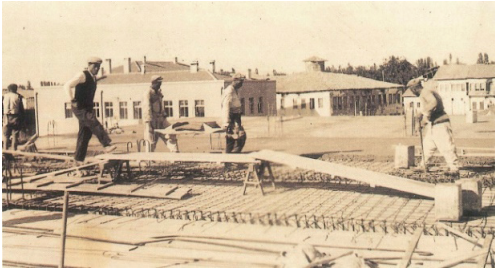
G. 11: Malatya Merkez Gar Binası Giriş (Sarı, 2019)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Betonarme olarak inşa edilen yapının döşemeleri çelik putrellerle taşınmıştır. Yapının üzeri kırma ve düz çatı ile örtülmüştür. Oldukça sade olan yapı Rasyonel-Fonksiyoncu akım özellikleri göstermektedir. Yapının merkez salonunda yer alan tavanın orta bölümü yan bölümlerine nazaran daha geniştir, tavan eteklerinde ise dikdörtgen dar panolar içinde yatay ve dikey silmeler bulunmaktadır.

Korunmuşluk Durumu: Yapı günümüzde özgün işleviyle kullanılmakta ve özgünlüğünü büyük ölçüde korumaktadır. 2011 yılında yapıda basit onarım çalışmalarına başlandığı ve onarıma 2013'te devam edildiği Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu belgelerinden öğrenilmiştir³³.

Hükümet Konağı (Malatya Valilik Binası)

Konumu ve Tarihi: Malatya ilinin Merkez ilçesi Saray Mahallesi'nde yer alan Hükümet Konağı'nın (günümüz Valilik Binası) 1938 yılında temeli atılmış ve bina 1941 yılında hizmete açılmıştır. Kentte hükümet konağı ihtiyacı doğunca Mimar Semih Bey tarafından Malatya için yeni şehir planı hazırlanmıştır. Ancak Hükümet Konağı'nın yerinin değiştirilmesi konusunda tartışmalar meydana gelince İsmet İnönü imar planını Hermann Jansen'in incelemesini istemiş ve böylelikle imar planı hazırlama görevini Prof. Jansen'e vermiştir³⁴. Jansen incelemelerden sonra raporunu İnönü'ye sunmuştur. 13 Ocak 1936'da toplanan şehir meclisinde, Mimar Semih Bey'in teklif ettiği alan uygun görülmüştür. Şehir meclisinde kabul edilen alan günümüzde İnönü Caddesi üzerindeki İl Sağlık Müdürlüğü'nün bulunduğu yerdir. Fakat daha sonra planda bir değişiklik yapılmış ve günümüzde mevcut olan Hükümet Konağı binasının yerini Ankara'dan gelen heyet tespit etmiştir. Hükümet konağı yapılmadan önce o alanda Hamikoğlu Hanı yer almaktaydı³⁵.

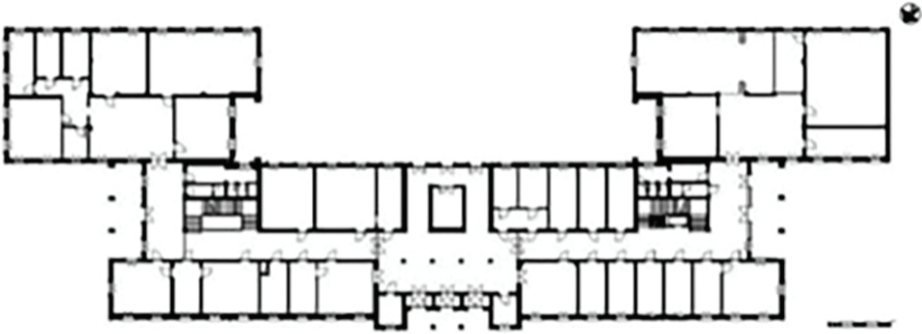
G. 12: Hükümet Konağının İnşası Devam Ederken 1939-1940 (Gögebakan, *Fotoğraflarla Geçmişte Malatya*, 23-24)

33 Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi Dosya No: 44-00-105.

34 Müjde Dila Gümüş, "Unutulmuş Bir Erken Cumhuriyet Dönemi Mimari: Semih Rüstem Temel", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı* 3 (2014), 233.

35 Gögebakan, *Fotoğraflarla Geçmişte Malatya*, 23.

Plan Özellikleri: Üç yapının birleşmesinden oluşan yapı, doğu-batı doğrultusunda, simetrik U planlıdır. Ana bina U plan şemasına sahip ve bodrum+3 katlıdır. Ana binanın doğu ve batı cephelerine, dikdörtgen planlı, iki katlı yapılar eklenmiştir. Asıl girişleri kuzey ve batı cephelerinden sağlanan yapının birbirine simetrik olarak yerleştirilmiş dört cepheden girişi bulunmaktadır. Ana binada idari birimlerin bulunduğu mekânlar karşılıklı olarak bir koridor etrafında sıralanmıştır.

G. 13: Hükümet Konağı Plan (Malatya Belediyesi KUDEB arşivinden düzenlenmiştir)

Cephe Özellikleri: Yapının ön cephesinin (kuzey) ortasında bulunan dışarı taşırılmış bölüm girişi vurgulamaktadır. Dışarı taşırılan bu bölümün gridal görüntüsü ve kullanılan düşey yönlü uzun pencereler cepheye hareket katmaktadır. Giriş kısmının üstü balkon olarak kullanılmaktadır. Cephede görülen ve sonradan eklenen iki katlı yapılar, kat farklarıyla kademelenme algısı oluşturmaktadır. Yapının doğu ve batı cepheleri büyük ölçüde aynıdır ve giriş bölümleri iki kat boyunca girinti yapmış durumdadır. Ayrıca bu kısımda biri yapıya birleşik olan üç adet düzgün kesme taş malzemeli kolon yer almaktadır. Binanın yaklaşık bir metre yüksekliğindeki su basmanı ise taş kaplamadır.

G. 14: Hükümet Konağı (Sarı, 2021)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Betonarme olarak inşa edilen yapı oldukça sade ve işlevseldir. Rasyonel-Fonksiyoncu Yaklaşım özelliklerini gösteren yapının süsleme olarak değerlendirilebilecek ögesi ise giriş cephesinin öne taşırılan bölümünün farklı rengi ve gridal düzende olmasıdır.

Korunmuşluk Durumu: Günümüzde Malatya Valiliği olarak kullanılmakta olan yapı Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 02.11.2009 tarihinde almış olduğu kararla anıt eser olarak tescil edilmiş ve koruma altına alınmıştır. Güvenlik sebebiyle yeterince bilgi ve iç mekân fotoğraflarına ulaşamamıştır. Ancak 2011 yılında geçirdiği restorasyon notlarından binanın özgün mozaiklerinin, ahşap doğramalarının, merdiven mozaiklerinin ve korkuluklarının ve çatı kiremitlerinin onarıldığı, ıslak hacim seramiklerinin değiştirildiği, bazı kapıların ve iç sıvaların yenilediği anlaşılmaktadır. Daha önce yapılan niteliksiz onarımların (PVC doğramalar) değiştirilerek özgün hâle (ahşap) getirildiği anlaşılmaktadır.

4. Günümüzde Mevcut Olmayan Kamu Yapıları

Malatya Lisesi

Geçmişte bir konak yapısı kiralanarak işlevini yerine getiren Malatya Lisesi için 1905 depreminde bu konağın yıkılmasıyla yeni bir binaya ihtiyaç duyulmuştur. İda-di için Ma'mûretü'l-Azîz vilayetinde bulunan idadi binasına benzer bir yapı inşa edilmesine karar verilmiş olmasına rağmen bu karar uygulanamamıştır. Hüseyinbey Mahallesi'nde maarife ait bir yapıda eğitime devam eden idadi, bu yapının yetersiz gelmesi üzerine 1913 yılında Sultansuyu zahire ambarının tadilatı sonrasında ambar binasına taşınmıştır³⁶.

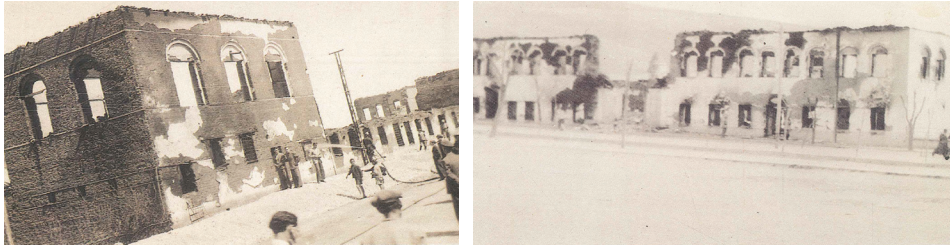
36 Doğan Gün ve Ahmet Nalçı, "Eğitimde Modernleşmeye Bir Örnek: Malatya İdadi Mektebi" ed. Zafer Gönen, Sevilay Özer, *İnsani ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar* (Cetinje-Montenegro: Ivpe Yayınevi, 2020), 511.

G. 15: 1930 Malatya Ortaokulu ve Çarşı İlk Mektebi (Demirbağ, *Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya*, 49)

Yapı günümüz Milli Eğitim Müdürlüğü binasının olduğu alanda yer almaktaydı. Yapının Adnan Işık arşivinde yer alan 1930 yılına ait fotoğrafından orta ve ilk mektebi olduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğrafta taç kapı üzerinde orta mektep, küçük kapı üzerindeki levhada ise çarşı ilk mektebi yazmaktadır³⁷. 1933-1934 yılında bünyesine ikinci devre eklenmiş ve lise olarak kullanılan yapı 24 Nisan 1944'te tamamen yanmıştır³⁸.

G. 16: 1944 Yangınından Sonra Malatya Lisesi (Gögebakan, *Fotoğraflarla Geçmişte Malatya*, 74-75)

Köy Yatı Okulu

Tabelasında Arap harfleriyle “Köy Yatı Mektebi” yazan binanın son kalıntılarına 1960 yılında ulaşılmış olup fotoğrafların 1898 yılına ait olduğu düşünülmektedir. Okul, Karakaş Konağı'nın yanındaki Yatı Mektep Sokağı'nda bulunmaktaydı³⁹. Fotoğraflardan yapının özgün işlevine göre inşa edilmediği ve o dönemde yaygın olan konakların kiralanması şeklinde işlevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

37 Hasan Demirbağ, *Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya* (İstanbul: Malatya Valiliği, 2013), 49.

38 Gögebakan, *Fotoğraflarla Geçmişte Malatya*, 74.

39 Demirbağ, *Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya*, 51.

G. 17: Köy Yatı Mektebi ve İç Avlusu (Demirbağ, *Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya*, 53)

Malatya Hükümet Konağı (Mutasarrıf Binası)

1880’li yılların *salnamesinde* bahsedilen ve diğer devlet dairelerini de içinde barındıran Mutasarrıf Binası, yeni binanın yapımından sonra 1941 yılında tamamen yıkılmıştır. Yapı günümüzde Ziraat Bankası olarak kullanılan Eski Emlak Bankası’nın yerinde yer almaktaydı. Halk tarafından binaya “Saray” denilmiş ve mahallenin adı da bu yüzden Saray Mahallesi olmuştur⁴⁰.

G. 18: Mutasarrıf Binası (Demirbağ, *Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya*,66)

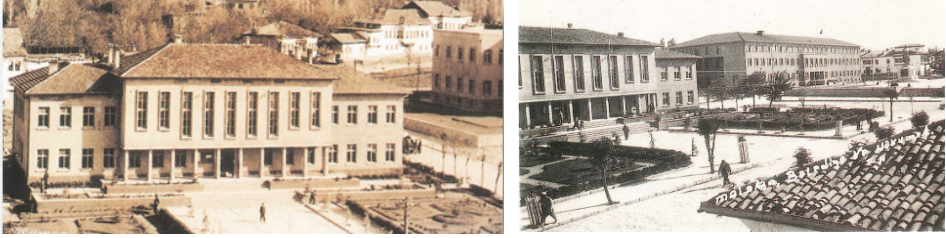
Malatya Belediye Binası

Yapının mimari tasarımı Mimar Semih Temel tarafından yapılmıştır. İnşaatına 1936 yılında başlanan yapı, 1938 yılında tamamlanmıştır⁴¹. Bina 2017 yılında tamamen yıkılmıştır. 1930’larda Türkiye’de Kübik akım etkili olmuş; 1940’lı yılları gelindiğinde

40 Demirbağ, *Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya*, 52.

41 Gögebakan, *Fotoğraflarla Geçmişte Malatya*, 29.

II. Ulusal Mimari anlayışı yansıtan eserler kamu yapılarında kendini göstermiştir⁴². Malatya Belediye Binası iki dönem arasında geçiş sürecinde inşa edilmiştir. Geçiş dönemi mimari yapılarında görülen Rasyonel-Fonsiyoncu akımın özelliklerini yansıtan bina, iki katlı ve betonarme olarak inşa edilmiştir. Sade cephe düzenine sahip olan yapının girişi, sütunlarla öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Ayrıca sütunlu girişin üst kat pencereleri, diğer pencerelerin aksine dikey olarak tasarlanmış ve böylece giriş belirginleştirilmiştir.

G. 19: Malatya Belediye Binası (Gögebakan, *Fotoğraflarla Geçmişte Malatya*, 29)

Malatya Telgrafhanesi - Hapishanesi

1894 salnamesinden ulaşılan bilgilere göre Hükümet Konağı'nın içinde diğer daireler gibi telgrafhane bulunmaktaydı. Sonraki yıllarda işlevine uygun bir yeni yapı inşa etmek yerine telegrafhane olarak Sivas Caddesi köşesindeki Karakaş ailesine ait kâgir tek katlı bina kullanılmıştır. Yapının kesin yıkılma tarihi bilinmemekle beraber 1970 sonrası olduğu düşünülmektedir.

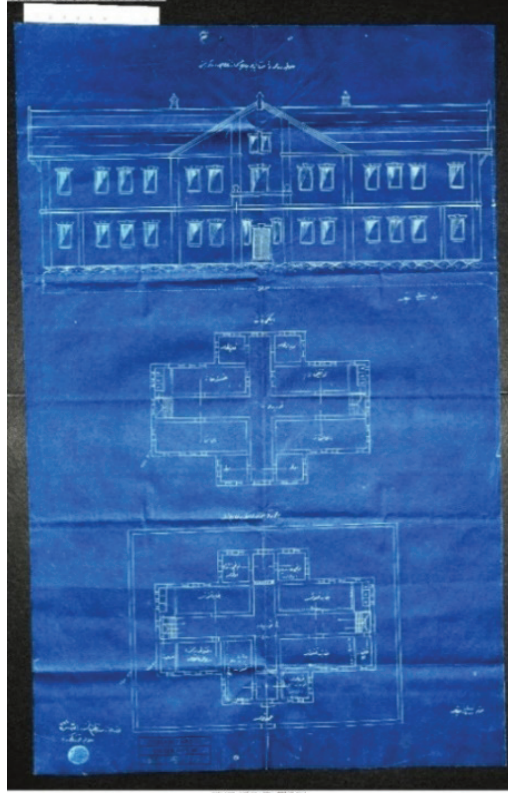

G. 20: Malatya Telgrafhanesi (Demirbağ, *Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya*, 51)

H 1334 [M 1918] tarihli BOA.DH.MB.HPS.M. 55-8 arşiv belgesinde Malatya'da yeni bir hapishane inşaatı ve Taşkilise'nin tamir edilerek hapishaneye verilmesi ile ilgili havalename talebi tespit edilmiştir. Ancak çalışma sırasında hapishanenin yapıldığına dair bir belgeye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Mutasarrıflık binasının bir bölümünün hapishane olarak kullanıldığı

42 Emre Kolay, "Osmanlı Yerel Yönetim Sisteminin Mimari Alana Yansımaları: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Belediye Binaları", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2018), 358.

da bilinmektedir. Arşiv belgesinde yer alan çizimler incelendiğinde yapının 2 katlı, haçvari plan şemasına sahip, simetrik, avlusuz ve koğuş tipi olduğu anlaşılmaktadır. Yapı, haçvari plan şemasına sahip Van ve Üsküdar hapisane plan şemalarıyla ve “300 Mahkûm Kapasiteli Tip Plan” şeması ile benzeşmektedir⁴³.

G. 21: Malatya Hapishanesi (BOA.DH.MB.HPS.M. 55-8, H-25-10-1336 [M 1918])

Malatya Memleket Hastanesi

Çardak olarak adlandırılan hastane, Osmanlı Dönemi yapısıdır. Hastane iç avlulu, müştemilatlı, geniş bir bahçeye sahiptir. Günümüzde hastanenin yerinde 1937 yılında temeli atılan ve Atatürk tarafından inşaatı denetlenen, kâgir kısmı 1938 yılında tamamlanmış olan yapı yer almaktadır. Hastane olarak kullanılan bu yapının 1930’lu yılların sonunda yıkıldığını söylemek mümkündür.

43 Emre Kolay, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2021) 108, 114, 120.

G. 22: Memleket Hastanesi (Demirbağ, *Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya*, 82-83)

5. Kamu Yapılarının Kentsel Gelişime Etkisi

19. yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devleti'nde görülen değişimler Malatya'da da etkisini göstermiştir. 1838 yılında Osmanlı komutanı Hafız Paşa, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya karşı yapacağı sefer öncesi orduyu Elazığ karargâhından Eski Malatya'ya getirmiştir. Askerlerin barınması için yer bulamayan Hafız Paşa, o dönemde Aspuzu'da bulunan yazlık evlerinde oturan halkın kışlık evlerine el koymuştur⁴⁴. Malatyalılar bağlardan kışlıklarına dönememiş ve Aspuzu'da kalmışlardır. Böylelikle modern Malatya evresi başlamış, kent adını değiştirmeden yerini değiştirmiştir⁴⁵.

Tanzimat Dönemi'nden sonra yeni yerinde gelişme gösteren Malatya önemli ticaret merkezlerinden birine dönüşmüştür. Daha önce köy görünümünde olan, bağ ve bahçelerin önemli bir yer tuttuğu Aspuzu, büyüyen ve yeni mahalleler eklenen bir yerleşim yeri olmuştur. Böylece 19. yüzyılın sonunda Malatya yeni yerleşim yerinde gelişim gösteren bir kent hâline gelmiştir⁴⁶. Büyüyen ve gelişen Malatya kent merkezi için imar faaliyeti mecburi olmuştur. Bu amaçla Malatya'nın ilk kapsamlı imar planı 1892 yılında yapılmıştır. Söz konusu imar faaliyeti kapsamında kent merkezinden mahallelere yeni yol ve caddeler düzenlenmiştir⁴⁷. 1894-1895 *Ma'mûretü'l-Azîz Salnamesi*'ne göre kentte, bünyesinde bütün liva daireleri, telgrafhane ve hapishanenin bulunduğu hükümet konağı yer almaktadır. Ayrıca kent merkezinde bir tanesi askeriye, diğeri de belediyeye ait olmak üzere iki hastane bulunmaktadır⁴⁸. 19. yüzyılda Malatya ken-

44 Orhan Tuğrulca, *Malatya Geçmişten Günümüze Şehrin Serüveni* (Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017), 231.

45 Nazmı Sevgen, *Anadolu Kaleleri* (Ankara: Doğu Ltd Şirketi Matbaası, 1959), 35.

46 Gögebakan, "Malatya", 471.

47 Demirbağ, *Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya*, 54.

48 Işık, *Malatya 1830-1919*, 640.

tinin en önemli merkezi aksı Kışla Caddesi; önemli sokakları ise bu caddeye bağlanan Beşkonaklar ve İstanbulluoğlu Konağı'nın yanından geçen sokaklardır. 19. yüzyılda Malatya için kentleşme unsurları arasında hükümet konağı, telgrafhane, rüştiye gibi yeni kamu yapıları gösterilebilir.

1907 *Ma'muret'ül-Aziz Salnamesi*'nde yer alan bilgiye göre 20. yüzyılın başında Malatya'da konutlar birleşik gruplar hâlinde ve bahçeler içinde dağınık şekilde konumlanmıştır⁴⁹. Bahçe içerisinde kâgir yapılardan oluşan konut sahaları Cumhuriyet Dönemi'nde de sürdürülmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında kentin doğusunda yer alan Vali Konağının çevresiyle Askerlik Şubesi ve Kışladan Memleket Hastanesine kadar olan alanda bahçeli konaklar yer almaktadır. Memleket Hastanesi'nden sonra herhangi bir yapılaşma görülmemektedir. 1930'lu yıllarda Sivas Caddesi'nde konaklar ve caddenin arkasında bahçeli kâgir evler yer almaktadır. Yine bu yıllarda günümüz İstasyon çevresi düzgün ve bayındır bahçelerin olduğu bir bölge olmakla beraber gar binası dışında bir yapı bulunmamaktadır⁵⁰.

Cumhuriyetin ilanıyla beraber ülke genelinde görülen ekonomik, ticari, kültürel ve sosyal gelişmeler Malatya'da da paralel olarak ilerlemiştir. Ancak ilk yıllarında sanayi ve ulaşımda pek gelişme gösteremeyen Malatya, 1930 yılında demiryolu bağlantısının gelmesiyle Doğu Anadolu ulaşımı açısından önemli bir bağlantı noktası olmuştur. Demiryolu hattı kentte mekânsal dönüşümlere sebep olmuştur. Osmanlı Dönemi'nden sonra Malatya için ilk imar planı hazırlanması girişimi 1930ların başında gerçekleşmiş, 1936 yılında yapılan düzeltmelerden sonra imar planı oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu plan kapsamında kamu varlıkları halkın sosyalleşebileceği park ve bahçeler için kullanılmıştır⁵¹. Bu bağlamda Hürriyet Parkı, Millet Bahçesi ve günümüz Vilayet Parkı yapılmıştır. İlaveten Hükümet Binası'nın önünde yer alan meydanın tamamlanmasıyla kamusal bir toplanma mekânı oluşmuştur⁵². 1935 yılında Malatya şehir planı için Ankara Bayındırlık Direktörü olan Mimar Semih Temel ve ekibi bayındırlık planı hazırlamıştır. Ancak İsmet İnönü'nün isteği üzerine imar planında değişiklik yapılmış ve Şehir Meclisinin kararı ile Prof. Hermann Jansen görevlendirilmiştir⁵³. Şehrin dağınık yapısı ve gelecekteki nüfus artışı durumu göz önüne alınarak hazırlanan imar planında bazı bölgeler belirlenmiş ve şehrin toplulaştırılması hedeflenmiştir⁵⁴.

49 Işık, *Malatya 1830-1919*, 354.

50 Yeliz Polat, "Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikaları: Malatya Örneği'nde Kentsel Mekânın Dönüşümü", (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2014), 135

51 "Malatyanın İlk Şehir Planı Süreci 1931-1936", *Malatya Haber*, 8 Aralık 2018 erişim 3 Aralık 2022, <https://malatyahaber.com/nezir-kizilkaya/malatyanin-ilk-sehir-plani-sureci-1931-1936>

52 Polat, "Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikaları: Malatya Örneği'nde Kentsel Mekânın Dönüşümü", 226

53 Gögebakan, *Fotoğraflarla Geçmişte Malatya*, 23.

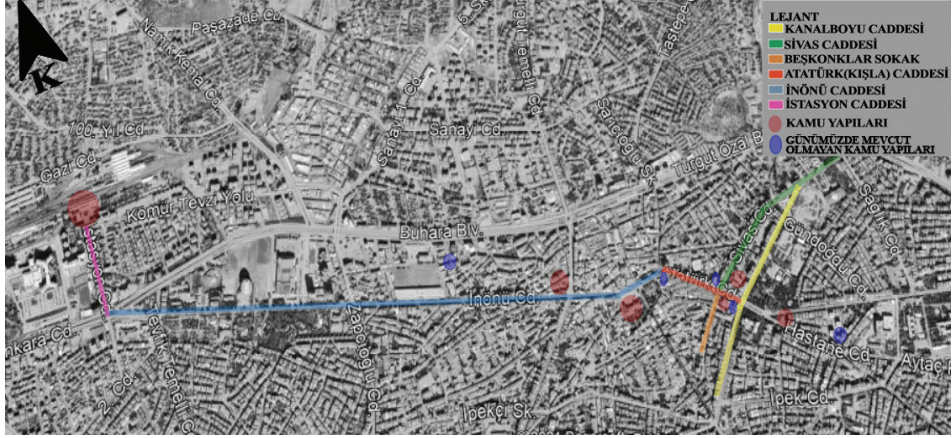
54 "Malatyanın İlk Şehir Planı Süreci 1931-1936".

G. 23: 1935 Yılında Yapılan Malatya Kenti Krokisi ve plan içeriği (Celal Yalvaç Arşivi'nden düzenlenmiştir)

Sonuç

Malatya sancağı Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Malatya ili kamu yapıları araştırması, Malatya merkezinde yer alan günümüzde mevcut olan ve olmayan yapıları içermekte olup arşiv-literatür taraması, ilgili kurumlardan bilgi alınması ve koruma durumlarının belirlenmesini kapsamaktadır. Malatya sancağı Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Malatya ili kamu yapıları araştırması, Malatya ili merkezî sınırları dâhilinde Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilen, günümüze ulaşmış ve ulaşmamış tüm yapıları içermektedir. Bu bağlamda çalışma arşiv-literatür taraması, ilgili kurumlardan bilgi alınması ve koruma durumlarının belirlenmesini kapsamaktadır. Günümüze ulaşan yapılar, yerinde inceleme ile mevcut durumlarının saptanması ve mimari çizimleri göz önüne alınarak; günümüze ulaşmayan yapılar ise tespit edilen belge ve fotoğraflarına göre değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamındaki Geç Osmanlı Dönemi kamu yapıları genellikle kentin merkezinde birbirlerine yakın bir şekilde inşa edilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra da kamu yapılarının birbirine yakın bir şekilde kentin merkezinde yoğunlaşması durumu değişmemiştir.

G. 24: Malatya Kent Merkezi Önemli Caddeleri ve Tespit Edilen Kamu Yapıları (Google Earth, 2021)

Osmanlı Dönemi kamu yapılarında genellikle yığma/kâgir yapım tekniği kullanılmış olmasına rağmen Cumhuriyet Dönemi yapılarında dönemin malzemeleri olan beton ve demir, yapım tekniği olarak da betonarme kullanılmıştır.

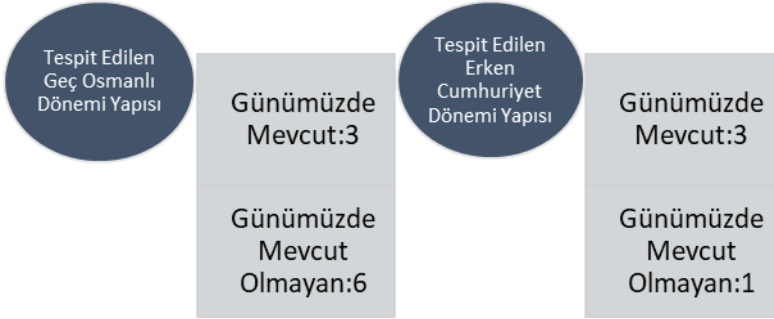
Malatya ili Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi kamu yapılarının plan şeması genel olarak dikdörtgendir. Hükümet konağı haricinde yapılar iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapılar giriş aksına göre simetrik olup bu aks koridor aksını dik kesecek şekilde yerleştirilmiştir. Yapıların diğer iç mekânları ise giriş aksını dik kesen koridor etrafında sıralanmıştır. Çalışma kapsamındaki yapıların giriş kısımları öne taşırılarak veya geri çekilerek vurgulanmıştır. Redif Binası, Hükümet Konağı ve Merkez Tren Garında ise sütunlarla belirtilmiştir. Genellikle yapılarda giriş bölümü orta aksta yer almakta, cepheleri giriş aksına göre simetrik şekillenmektedir. Bununla birlikte çoğunlukla yapıların üst katlarında balkon bulunmaktadır.

Geç Osmanlı Dönemi'nde Neoklasik üslupta, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ekonomik sıkıntılardan dolayı işlevi ön plana alan, ekonomik malzeme öncelikli yapılar inşa edilmiştir. Ayrıca bu dönem yapıları modern, yenilikçi ve özgün devrimlerinin mimari alanda görülmesini sağlayan Rasyonel-Fonksiyoncu akım özelliklerini yansıtan sade örneklerdir. Ancak Gazi İlkokulu ise Milli Mimarlık üslubunu yansıtmaktadır.

Geç Osmanlı Dönemi kamu yapılarının kapı ve pencereleri kemerli, Cumhuriyet Dönemi yapılarının ise kapı ve pencereleri dikdörtgen formdadır. Genellikle günümüzde mevcut olan Cumhuriyet Dönemi yapılarında pencere kenarlarında ve katlar arasında silmeler bulunmakla birlikte Geç Osmanlı Dönemi yapısı olan Redif Binasının da kapı-pencere lento ile söveleri, katlar arası geçişleri silmedir.

Çalışma 2019 yılında başlayıp 2021 yılında tamamlanmıştır. Malatya ili merkezinde yapılan çalışmada 1890-1940 yılları arasında 13 kamu yapısı tespit edilmiştir. Bu

yapıların 7 tanesi günümüze ulaşmıştır. Günümüzde mevcut olmayan yapıların ise yok olma sebepleri genel olarak doğal afetlerin etkisiyle yıpranması, yangın geçirmesi, bakımsızlık ve yıkılarak yerlerine yeni betonarme yapıların yapılmasıdır.

G. 25: Çalışma Kapsamında Tespit Edilen Yapıların Genel Sınıflandırılması (Sarı, 2021)

Günümüze ulaşan yapıların genel olarak özgünlüklerini korudukları tespit edilmiştir. Yapıların özgün plan şeması, cephe düzeni ve yapım tekniği korunmakla birlikte bazı yapıların iç mekânlarında niteliksiz onarımlar yapıldığı tespit edilmiştir. Günümüzde mevcut olan 3 yapıda özellikle ıslak hacimlerde kullanılan seramik kaplamalar özgünlükten uzak, niteliksiz onarımlardır. Gazi İlkokulunun zemin döşemeleri özgün olmayıp parke ile kaplanmıştır. Gar Binasının iç mekân kapılarında özgün olmayan demir kapılar kullanılmıştır. Redif Binasında ise özgün merdivenin yerine modern cam-ahşap merdiven vardır. Çalışma kapsamında yer alan 5 yapı yakın tarihlere restorasyon veya basit onarım geçirdiği için taşıyıcılık açısından sorunları bulunmamaktadır. Fakat iç mekân onarımlarında özgün yapı malzemeleri dikkate alınmadığı için korunmuşluk durumu açısından çok iyi durumda olmadıkları ifade edilebilir. Günümüzdeki mevcut kamu yapıları dönemsel özellikleri yansıtan taşra örnekleri olması bakımından önem teşkil etmektedir.

Kamu yapıları, kentlerin bir düzen içinde yapılanmasını sağlamış; kentin gelişimini beraberinde getirmiştir. Tanzimat ile geleneksel Osmanlı kent anlayışı değişmiş, kamu yapıları değişen kentlerin simgeleri olmuştur. Bu durum Malatya için de geçerlidir. Yeni yapılan kamu yapılarıyla bağlantılı olarak kentin gelişim yönü de şekillenmiştir.

Kent kimliğinin ve hafızasının oluşmasında önemli katkıları olan kamu yapıları kentlerin özgünlüğünü meydana getirmektedir. Bu bağlamda 19. yüzyıldan itibaren kamu yapıları Malatya kenti için kimlik ve kent hafızası belirleyicisi özelliği göstermiştir. Osmanlı Dönemi'nde Malatya merkezinde inşa edilen kamu yapıları, kentli için odak noktaları ve toplanma alanları olmuştur. Bu durum Cumhuriyet Dönemi'nde eklenen yeni kamu yapılarıyla devam etmiştir.

Gerçekleştirilen çalışmanın Türk mimarisinde Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi mimarilerinin bütüncül olarak değerlendirilebilmesine olanak sağlayacağı,

Osmanlı Devleti'nde inşa edilen kamu yapılarının yapı türlerine göre benzerlikleri açısından incelenmesine ve Osmanlı kamu yapılarına dair yapılan araştırmaların gelişmesine katkı sunacağı düşünülmektedir.

Kent hafızasının canlı tutulması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için kültürel değerleri korumak gerekmektedir. Bu bağlamda günümüze ulaşabilmiş kamu yapılarını yaşatabilmek için yapılan müdahalelerde özgünlük gözetmek ve uzman kişiler ile uluslararası tüzüklerin belirlediği kriterler dahilinde hareket etmek gerekmektedir. Mevcut olmayan yapıların kayıp sebepleri arasında yer alan doğal afetlerin mevcut yapılara zarar vermemesi için afet risk planları hazırlanması ve uzun süreli doğal etkenlerin sebep olduğu yıpranmaların önüne geçebilmek adına düzenli aralıklarla bakımlarının yapılması büyük önem taşımaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu tez 19332007 projesi numarası ile Adana Alparslan Türkeş Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

Teşekkür: Çalışma sırasında bilgilerini bizimle paylaşan Sn. Hasan Demirbağ'a teşekkürlerimizi sunarız.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: This thesis was supported by Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University Scientific Research Projects Coordination Unit with the project number 19332007.

Acknowledgement: We would like to thank Mr Hasan Demirbağ sharing information with us during the study.

Kaynakça/References

- Acar, Gevher. "Tanzimat Dönemi Fikir ve Düşünce Hayatının Mimari Alana Yansıması." Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2000.
- Aytaç, İsmail. "Malatya ve Yöresindeki Türk-İslam Dönemi Yapıları." Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998.
- Celal Yalvaç Arşivi, Malatya.
- Çelemoğlu, Şuayip ve Alper Atıcı. "Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Yapılarına Bir Örnek: Malatya Gazi İlkokulu" *Anasay* 15 (2021): 125-144.
- Demirbağ, Hasan. *Zaman Siyah Beyaz Akarken Malatya*, İstanbul: Malatya Valiliği, 2013.
- Demirbağ, Hasan ve Fahrettin Fırat. *Medeniyetin Beşiği Malatya*, İstanbul: Malatya Kitaplığı Yayınları Promat Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş., 2013.
- Durukan Kopuz, Ayşe. "Cumhuriyet Döneminde Mimarlık Akımları ve Adana'daki Yansımaları." Yüksek Lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, 1999.
- Duymaz, Abdullah Şevki. "II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)" Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2003.
- Ertuğrul, Alidost. "XIX Yüzyılda Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7 (13), (2009): 293-312.
- Gazi İlköğretim Okulu Arşivi, Malatya.

- Genç, Umut Devrim. "Ege Bölgesi'ndeki Tarihi Banka Yapıları (1915-1930)." Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2001.
- Göğebakan, Göknur. *Fotoğraflarla Geçmişte Malatya*, Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2004.
- Göğebakan, Göknur. "Malatya." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, 468-473.
- Gümüş, Müjde Dila. "Unutulmuş Bir Erken Cumhuriyet Dönemi Mimari: Semih Rüstem Temel." *İstanbul Araştırmaları Yıllığı* 3 (2014): 227-234.
- Gün, Doğan ve Ahmet Nalcı. "Eğitimde Modernleşmeye Bir Örnek: Malatya İdadi Mektebi", Ed. Zafer Gönen ve Sevilay Özer, *İnsani ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, Cetinje-Montenegro: Ivpe Yayınevi, 2020, 500-528.
- Güntan, Çağrı. "II. Abdülhamit Döneminde İmparatorluk İmajının Kamu Yapıları Aracılığı ile Osmanlı Kentine Yansıtılması." Yüksek Lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2007.
- Kolay, Emre. "Osmanlı Yerel Yönetim Sisteminin Mimari Alana Yansıması: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Belediye Binaları." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2018.
- Kolay, Emre. *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Malatya Büyükşehir Belediyesi KUDEB Arşivi.
- Işık, Adnan. *Malatya 1830-1919*. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 1998.
- Ortaylı, İlber. "Söyleşi: Osmanlı'dan Bugüne Hükümet Konakları", *Mimarlık Dergisi*, 203 (1984): 3-15.
- Özcan, Betül. "Ankara Anafartalar Caddesi ve Çevresindeki Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Yapıları." Yüksek Lisans tezi, Ege Üniversitesi, 2002.
- Polat, Yeliz. "Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikaları: Malatya Örneği'nde Kentsel Mekânın Dönüşümü." Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2014.
- Sevgen, Nazmi. *Anadolu Kaleleri*. Ankara: Doğu Ltd Şirketi Matbaası, 1959.
- Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Sivas.
- TC. Malatya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, *Malatya Kültür Envanterleri*, Malatya, 2014.
- TCDD 5. Bölge Müdürlüğü Arşivi, Malatya.
- Tuğrulca, Orhan. *Malatya Geçmişten Günümüze Şehrin Sertüveni*. Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017.
- Yazıcı, Nurcan. "Osmanlılar'da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı." Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007
- Yılmaz, Muzaffer. "Malatya Askerlik Şubesi Binası." *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 20 (2018): 397-420.
- "Derme Okul Kapısı." Erişim 4 Kasım 2021.
- https://derme.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/44/01/638921/dosyalar/2019_07/19111323_OKULUMUZ_HAKKINDA_1.pdf
- Malatya Haber. "Malatyanın İlk Şehir Planı Süreci 1931-1936." Erişim 3 Aralık 2022.
- <https://malatyahaber.com/nezir-kizilkaya/malatyanin-ilk-sehir-planı-sureci-1931-1936>

Başkanlık Osmanlı Arşivi. (BOA), Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik (DH.MB.HPS.M) 55-8, 25 Şevval 1336 (3 Ağustos 1918).

Başkanlık Osmanlı Arşivi. (BOA), Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT.)1586-5, 19 Cemazeyilevvel 1306 (21 Ocak 1889).

